

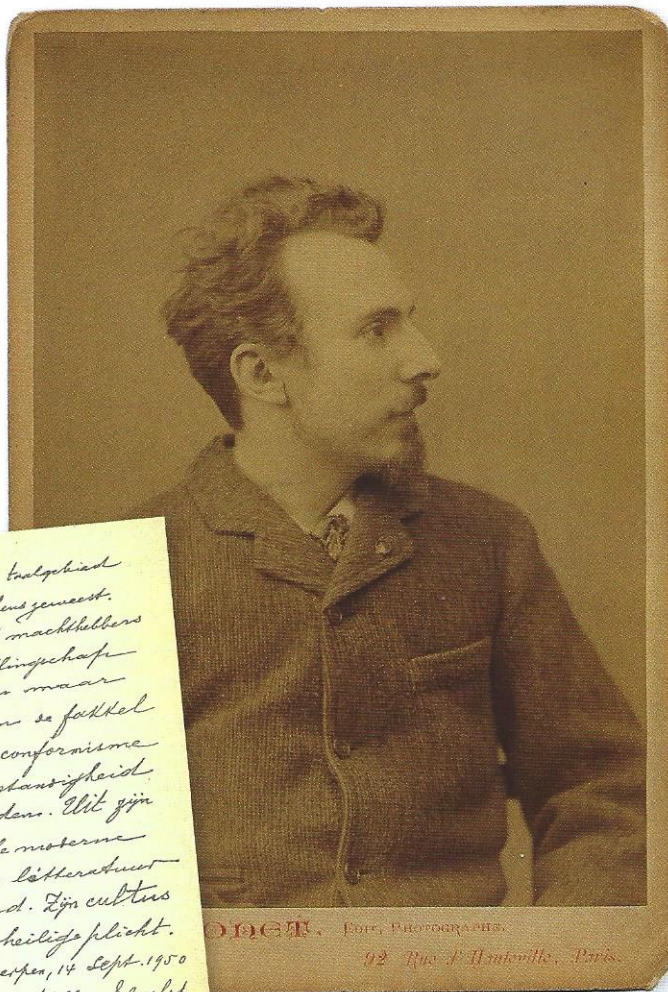
Multatuli in Vlaanderen

Toen Eduard Douwes Dekker (1820-1887) in 1860 onder het pseudoniem Multatuli *Max Havelaar* publiceerde, was hij in Nederland op slag een beroemd man. In Vlaanderen daarentegen zou het nog een half decennium duren voor men wist dat hij bestond. De man die Multatuli aan Vlaanderen openbaarde, was Julius De Geyter (1830-1905), toentertijd een beroemd Vlaams dichter. In 1903 wilde men hem zelfs voordragen als Belgisch kandidaat voor de Nobelprijs, maar die eer is uiteindelijk te beurt gevallen aan Emile Verhaeren (1855-1916) en Maurice Maeterlinck (1862-1949). Begin 1865 stuurde De Geyter de eerste twee delen van zijn episch dichtwerk *Drie mensen van in de wieg tot in het graf* (1864) naar Multatuli en dat was het begin van een correspondentie die een leven lang zou standhouden.

De Geyter bewonderde Multatuli om zijn levende stijl, maar evenzeer om het uitgesproken atheïsme in vooral zijn *Ideën* (met slechts twee e's). Hij publiceerde in 1866 een enthousiaste bijdrage over Multatuli en spoorde zijn vrienden aan om hem te lezen. Hij steunde Multatuli ook financieel als die in nood zat, wat eigenlijk continu het geval was. Zijn grote droom was om de zozeer door hem bewonderde schrijver in Vlaanderen te laten optreden als spreker en dat is hem ook gelukt. In het voorjaar van 1867 heeft Multatuli op uitnodiging van De Geyter drie keer een voordracht gehouden in Antwerpen, telkens voor een liberaal en vrijzinnig publiek, over respectievelijk *Het streven naar waarheid*, *De leugen van 't huwelijk* en *De leugen in de godsdienst*. Het laatste thema veroorzaakte enige deining in de katholieke pers, maar De Geyter en zijn vrienden kwamen woorden van lof te kort.

Voor Multatuli was het belangrijkste dat hij met zijn optredens behoorlijk wat geld verdiende, want hij zat op dat ogenblik echt wel in zak en as. Zijn vrouw Tine was in maart 1866 hals-overkop met de kinderen Edu en Nonnie uit Brussel moeten vluchten voor de slager en de bakker, die na maanden van krediet nu eindelijk hun geld wilden krijgen. Multatuli was gevlucht naar Duitsland en kon niet meer terug naar Nederland. Hij had in een Amsterdams variététheater een paar onbeleeftde toeschouwers enkele rake klappen toegediend en was daarvoor veroordeeld. Maar het ging niet alleen om het geld. Multatuli kwam ook erg onder de indruk van de welgemeende vriendschap die zijn Vlaamse bewonderaars hem toedroegen. Aan Conrad Busken Huet (1826-1886) schreef hij: "Nooit ben ik zo gefêteerd als te Antwerpen." En ten slotte deed hij in Antwer-

*Multatuli is in ons taalgebied
een ware Prometheus geweest.
Afgepakt door alle machthebbers
heeft hij in ballingschap
zijn brood gegeten maar
zonder versagen de fakkel
van het non-conformisme
en van de opstandigheid
heerig gehouden. Uit zijn
as is de hele moderne
Nederlandse letteratuur
opgeflakkerd. Zijn cultuur
is ons aller heilige plicht.*
Antwerpen, 14 Sept. 1950
Willem Elsschot

Julius De Geyter (1830-1905). (Letterenhuis, Antwerpen, G 3625 P 49939 5)

Facsimile van de tekst van Willem Elsschot, *Over Multatuli*, Amsterdam, Van Oorschoot, 1950 (privécollectie)

pen ook heel wat kennis op over de Vlaamse beweging. Hij voorspelde zelfs dat België uit elkaar zou vallen, maar vond het geen goed idee om Vlaanderen en Nederland weer samen te voegen. Het stijve fatsoen van de gemiddelde Hollander achtte hij absoluut onverzoenbaar met het bourgondische van de doorsnee-Vlaming. En protestanten en katholiek konden volgens hem onmogelijk samengaan.

Nadat Multatuli in 1856 eervol ontslag had gevraagd en gekregen omdat hij niet akkoord ging met de manier waarop de Nederlandse overheid de Javanen behandelde, had hij tien jaar rondgezworven als een opgejaagde Odysseus. Maar nu meende hij in Antwerpen zijn Ithaka te hebben gevonden. Zijn Vlaamse vrienden hadden hem kennelijk doen geloven dat hij in Vlaanderen een vaste baan kon krijgen, misschien als hoofdredacteur van een Vlaamse krant of als leider van een

Groot-Nederlandse beweging, dat valt niet meer te achterhalen. Eindelijk zou hij dan ook zijn zwervende vrouw en zijn twee hongerige kinderen onderdak en eten kunnen geven. In het najaar van 1867 was Multatuli weer in Vlaanderen. Hij trad drie keer op in Gent, de eerste keer voor een publiek van meer dan duizend man. Het succes was ook nu weer overweldigend. Maar het vooruitzicht om in Vlaanderen een nieuw bestaan uit te bouwen, bleek hoe langer hoe meer op drijfzand gebouwd. En het was dan ook met bitterheid dat Multatuli in het najaar van 1867 op het Vlaamse avontuur terugblikte. De Vlaamse beweging noemde hij in een brief aan Huet “een schreeuwerige bluf” en over de Vlamingen kreeg zijn vrouw te lezen: “O god ik heb ze niets te zeggen, dan een vloek over hun beroerdheid.” Maar ook al was daarmee Multatuli’s enthousiasme voor de Vlamingen en hun beweging erg bekoeld, toch werden de contacten niet verbroken.

In het voorjaar van 1869 kregen de Vlamingen hem drie keer te zien. Eerst riep hij in Gent op tot “Vrije Studie”, net zoals Immanuel Kant (1724-1804) bijna honderd jaar vroeger opgeroepen had om “selbst zu denken”. Want hoe romantisch Multatuli’s stijl en retoriek ook waren, in zijn denken en redeneren was hij een onvervalst kind van de verlichting. Intussen was hij in Nederland begonnen aan een tournee, waarbij hij fragmenten voordroeg uit zijn nog onvoltooide drama *Vorsten-school*. Dat deed hij nu ook in Gent en Antwerpen, en ook nu weer was het publiek laaiend enthousiast. Op 23 december 1869 is Multatuli voor de laatste keer in Vlaanderen opgetreden, dit keer in Gent, met een voordracht over *Liberalismus in het dagelijks leven*, een volbloed Multatuliaans onderwerp, dat perfect aansloot bij zijn publiek.

In de volgende jaren stond de correspondentie met Vlaanderen op een laag pitje, maar de bewondering binnen de kring van enthousiaste toehoorders voor hun grote meester groeide niettemin gestaag. Helaas uitte zich dat, tot grote ergernis van Multatuli’s uitgever, vooral in toosten en juichen, en alterminst in het kopen van zijn werken. Voor het grote publiek bleef Multatuli nog lange tijd een nobele onbekende.

Het allerlaatste rechtstreekse contact met Vlaamse bewonderaars vond niet plaats in Vlaanderen, maar in het Duitse Nieder-Ingelheim, waar Multatuli de laatste jaren van zijn leven heeft gewoond met zijn tweede vrouw Mimi. Op 22 augustus 1886 stonden drie Antwerpenaren voor zijn deur en werden vriendelijk ontvangen. Een van hen, Willem de Bom (1862-1938), broer van journalist en schrijver Emmanuel de Bom (1868-1953), heeft er een verslag over geschreven waarin hij de indruk die Multatuli op hem maakte, “overweldigend” noemt. Dat Multatuli op dat moment al zwaar aan astma leed en erg moeilijk ademde, ontging hem niet. Een paar maanden later, op 19 februari 1887, legde Multatuli zich ’s middags te rusten en sliep voorgoed in.

De Vlamingen lieten niet na hem in tal van necrologieën te eren. Onder hen Jan Matthijs Brans (1853-1940), die Multatuli “de oorspronkelijkste schrijver der beide Nederlanden noemde” en César De Paepe (1841-1890), die hem herdacht met de woorden: “La Hollande vient de perdre un de ses plus grands citoyens, les lettres néerlandaises un de leurs écrivains les plus originaux, la libre pensée un de ses chercheurs les plus hardis, et l’humanité un de ses plus nobles enfants”.

Ook na zijn dood heeft Multatuli in Vlaanderen grote bewonderaars gehad. De vurigste was zonder enige twijfel Julius Pée (1871-1951), die via bloemlezingen, tekstuitgaven, tijdschrift-artikelen en voordrachten Multatuli steeds bekender wist te maken, en die door zijn onvermoeibaar speur- en verzamelwerk tal van foto’s, brieven en documenten bij elkaar heeft gebracht die zonder hem onherroepelijk verloren zouden zijn gegaan. De fakkel werd overgenomen door Ger Schmook (1898-1985), die in 1949 het 420 pagina’s dikke boek *Multatuli in de Vlaamse gewesten 1860-1900* uitgaf. Ook later is Vlaanderen Multatuli niet vergeten. In 1987 werd de honderdste verjaardag van zijn overlijden gevierd met onder meer toneelvoorstellingen, lezingen, nieuwe uitgaven en televisie- en radioprogramma’s. In 2010 was *Max Havelaar* 150 jaar oud en ook dat werd uitvoerig herdacht met onder meer een symposium, een concert, een cd en een voorleesmarathon, waaraan 96 bekende Vlamingen deelnamen. Herman Van Rompuy, voorzitter van de Europese Raad, beet de spits af. Initiatiefnemer en organisator was de toenmalige Hogeschool-Universiteit Brussel, thans KU Leuven, campus Brussel.

Vanuit het katholieke kamp is Multatuli lange tijd fel bestreden. Typisch is bijvoorbeeld dat pastoor Jozef Van Hove (1876-1971) zijn brochure *Multatuli: De mensch, de denker, de schrijver* uit 1909 besloot met: “Daarom kunnen wij aan onze Katholieke geloofsgenooten in ’t algemeen Multatuli’s werken – den Max Havelaar uitgezonderd – niet aanbevelen.” Heel wat katholieke bijdragen vertonen diezelfde teneur: *Max Havelaar* wordt beschouwd als Multatuli’s “onovertroffen meesterlijken eersteling”, zoals pastoor Jozef De Cock (1877-1944) het boek typeerde, maar de rest van zijn werk is verboden lectuur voor de goede katholiek. Dat verklaart ook waarom de meeste Vlamingen alleen *Max Havelaar* kennen en niet de veel frissere en modernere *Ideën*, die eigenlijk op alle middelbare scholen verplichte lectuur zouden moeten zijn. Dan pas zou Vlaanderen echt begrijpen waarom Willem Elsschot in 1950 met recht en reden kon schrijven dat uit Multatuli’s as de hele moderne Nederlandse literatuur opgeflakkerd is en waarom hij kon besluiten met: “Zijn cultus is ons aller heilige plicht.”

Philip Vermoortel is als hoogleraar verbonden aan de Onderzoeksgroep Literatuur en Cultuur van de KU Leuven, Campus Brussel. Contact: philip.vermoortel@kuleuven.be.